

Bibliographische Bijdrage XIV.
C. J. Andersson en A. O. Exquemelin

door

D. MAC GILLAVRY

C. J. Andersson.

Bij het lezen van oude reisbeschrijvingen komt men zeer dikwijls entomologische waarnemingen tegen, die nog wel waard zijn ze aan de vergetelheid te ontrukken. Geen wonder dan ook, dat talrijke dergelijke werken hun plaats hebben gekregen in de bibliographieën over entomologie, vooral in de Bibliotheca entomologica van Hagen met nog aanvullingen in Horn-Schenkling's Index Litteraturae Entomologicae. Toch is er wel een en ander aan hun opmerkzaamheid ontsnapt, zelfs al werd er reeds in een of ander entomologisch tijdschrift over geschreven.

Zoo vond ik, dat Andersson's reis in Z.W. Afrika niet door Hagen wordt genoemd, maar wel bij Horn-Schenkling vermeld wordt. Deze laatsten kenden alleen een Duitsche vertaling van het Zweedsche reisverhaal. Zij geven aan waar Andersson over de tsetsevlieg spreekt. Echter ook Snellen van Vollenhoven kende dit werk (cf. Verslag v. d. 15e algemeene Vergadering der Ned. Ent. Ver. 30 Juli 1859. Tijdschr. v. Entomol. Dl III, pp 14—16). Deze spreekt daar niet over de tsetse, maar, in verband met het toen verhandelde, over het zwermen van insecten, haalt hij aan wat Andersson zegt over het trekken van een citroengelen dagvlinder en van een treksprinkhaan, door hem *Gryllus devastator* Licht. genoemd.

Opmerkelijk is dat Andersson bij zijn commerciële trektocht eerst de larven tegen kwam, waar hij deze „voetgangers” noemt in navolging der Afrikaansche boeren, en eenige dagen later de imagines. Er blijft natuurlijk twijfel of deze larven en deze imagines werkelijk tot een en dezelfde soort behoord hebben. Voor mij is het in elk geval de oudste vermelding van schade door „voetgangers” in Zuid Afrika. Daar informeerde ik al vroeger naar (cf. Ent. Ber. 250/251, dl XI, 1 Sept. 1943, p. 104).

Ofschoon er wel weinig reisberichten, waarin van Afrika sprake is, zullen bestaan, waarin het trekken der sprinkhanen, eventueel ook der „voetgangers”, niet ter sprake komt, wil ik toch en passant opmerkzaam maken op een zeer recente zeer goede schildering van dit imposante natuurgebeuren. Hoe dikwijls toch vraagt men zich af, wanneer zoo iets voor het *laatst* in vollen omvang is waargenomen, als de tijd gekomen is, dat een dergelijk optreden en masse van een bepaald dier, door natuurlijke oorzaken, maar meer nog door verdelgingsmaatregelen, tot de geschiedenis is gaan behooren. Ik denk daarbij bv. aan het verdwijnen der trekduiven in Noord Amerika en aan het voor ons land nooit geboekstaafde feit, wanneer de laatste zwerm van Swammerdam's reuzenhaft (*Palingenia longicauda* Ol.) waargenomen is (cf. 60e Winterverg. N.E.V. Tijdschr. v. Entom. dl. LXX, 1927, p. XX—XXI). Het zoo af en toe vastleggen van jaartallen is daartoe niet overbodig.

De bedoelde boeiende beschrijving van den trek der sprinkhanen, en de daardoor veroorzaakte verwoestingen, vindt men in het hoofdstuk „Sudd” van Dr. Paul Julien's boek: „Kampvuren langs den evenaar”. Herinneringen aan tien jaar bloedonderzoek in West- en Centraal-Afrika, 1942, Eindhoven, Uitgeverij „De Pelgrim”.

Mijn nasproingen omtrent de bibliografie van Andersson's reis, hebben slechts gedeeltelijk succes gehad. Hetgeen ik te weten kwam, met behulp van verschillende bibliothecarissen hier te lande en niet het minst door de hulp van G. L. v. Eynhoven, breng ik hier bijeen. Hen allen breng ik mijn dank.

Andersson was een Zweed, zoodat zijn voornamen Karl (Carl) Johan waren en niet Charles, zooals Snellen van Vollenhoven hem noemt. Hij werd in 1827 geboren, ging in 1849 naar Engeland en in 1850 naar Afrika, kwam terug in Engeland en vertrok in 1856 opnieuw naar Afrika, waar hij in 1858 het gebied van de Kumene en de Okavango bezocht. Van 1860 af was hij handelaar in ivoor en hij stierf op 5 Juli 1867 aan dysenterie.

Het verhaal werd het eerst in het Engelsch gepubliceerd. Daarna kwamen Zweedsche edities. Naar de Zweedsche edities zijn de Duitsche vertalingen gemaakt. Ziehier dan de buit :

1. Aan de eigenlijke uitgaaf van het hoofdwerk, cf. Taschenberg, Nachträge 5825, schijnt vooraf te zijn gegaan :

Andersson, Carl Johann — A Journey to Lake Ngami and itinerary of the principal routes leading to it from the West-Coast, etc. Cape Town, 1854, 12°. Reprinted from the „S. A. Commercial Advertiser and Cape Town Mail”.

2. Charles J. Andersson — Explorations in S. Africa, with route from Walfisch Bay to Lake Ngami, and ascent of the Teogé River. Geogr. Soc. Journ. XXV, 1855, p. 79—107; Petermann, Mittheil., 1856, p. 103—104 (Roy Soc. Catal. of Scientific Papers I, p. 65).

3. C. J. Andersson — Lake Ngami; or, Explorations and Discoveries, during four years' wanderings in the wilds of South Western Africa. With a map and numerous illustrations, representing sporting adventures, subjects of natural history, devices for destroying wild animals, etc. London 1855.

4. Idem — Second Edition. London, Hirst and Blacket, publisher, 1856, XVIII + 546 pages. (In Univ. Bibl. Leiden en Utrecht. Dit laatste exemplaar behoorde vroeger aan Prof. W. Vrolik en is in Parijs bij Duprat gebonden).

5. Idem — With an Introductory Letter by John Charles Fremont. New York 1857, XXIII + 433 p. (In Univ. Bibl. Amsterdam).

6. Idem — Vertaling door Gustaf Thomée in het Zweedsch onder den titel van: Sjön Ngami-Forskuingar och Upptäckter under fyra års vandringar i Sydvestra Afrika. 1856.

7. Charles J. Andersson — Reisen in Südwest-Afrika bis zum See Ngami in den Jahren 1850 bis 1854. 2 Vols. Leipzig. 1857. (Opgaaf van Snellen van Vollenhoven, zie boven).

8. Bij Horn-Schenklin. No. 84: Andersson; Carl, Johann, geb. 1827 gest. 1867. — Reisen in Südwest-Afrika. — Aus dem Schwedischen von H. Lotze. Leipzig, Costenoble, 1858. 2 Bde. 16 u. 288 p., 7 Taf.; 10 u. 293 p., 8 Taf., 1 Karte. (In Kon. Bibl. en in Teyler) (Het ex. bij Teyler noemt „Charles J. Andersson” en „Dr. Hermann Lotze”. Dit ex. heeft in vol. I 7 Taf. en in vol. II 9 Taf., met Zweedschen en Duitschen tekst).

Verder schreef Andersson nog :

9. The Okavango River; a Narrative of Travel. Exploration and Adventure. London 1861. 8°. XXI + 364 p., with 17 pls. (Opgaaf van Taschenberg).

10. Der Okavango Fluss — Ch. J. Andersson's Reise im Südwestlichen Afrika. Berlin, Hasselberg [1861—1864]. (In Gem. Bibl. Rotterdam).

11. The Okavango River, 1861, Deutsch v. H. Hartmann, 258 p., Leipzig 1863.

12. Notes on Travel in South Africa. Edited by L. Lloyd. London 1875, 8°. XIII + 338 p., with portr. (Opgaaf van Taschenberg) [posthuum].

13. C. J. Andersson — Note on two Flamingoes of South Africa; *Phoenicopterus erythraeus*, P. minor. Ibis I, 1865, p. 64—67 (Roy Soc.

Catal. of Scientific Papers VII, p. 34).

14. Charles John Andersson — *The Lion and the Elephant*, ed. by L. Lloyd. Hurst & Blackett, London 1873, XII + 386 p., 4 plates. (In Univ. Bibl. A'dam) [posthuum].

15. Door zijn dood mislukte zijn publicatie van „The Ave fauna of Southern Africa”. John Henry Gurney publiceerde een uittreksel: „Birds of Damaraland, &c.

16. In den catalogus van Artis' bibliotheek, p. 194, No. 1841, bevindt zich nog:

H. Wagner, Du Chaillu, Magyar, Andersson [zonder voorletters]. De nieuwste ontdekkingen aan de West-Kust van Afrika. Naar het Hoogd. door H. M. C. van Oosterzee. Leiden, 1866, met figg., 8°. Of dit alles op denzelfden Andersson slaat?

A. O. Exquemelin.

Nu onlangs kreeg ik onder 't oog een heruitgave van een oud zeerooversboek, waarin het titelblad van de oorspronkelijke uitgaaf in facsimile voorkomt. Het boek zelf is niet in facsimile, maar wel volgt het geheel den ouden tekst in de oude spelling. De illustraties zijn jammer genoeg modern. Eenige der oude illustraties vond ik echter in een ander boek uit denzelfden zeerooverstijd, waarover straks meer. De titel is:

De Americaensche Zee-roovers. Behelsende een pertinente en waerachtige Beschrijving van alle de voornaemste Roverijen, en onmenscheelijke wreedheden, die de Engelse en Franse Rovers, tegens de Spanjaerden in America, gepleeght hebben. Verdeelt in drie deelen:

Het Eerste Deel verhandelt hoe de Fransen op Hispanjola gekomen zijn, de aerdt van 't Landt, Inwoonders, en hun manier van leven aldaar.

Het Tweede Deel, de opkomst van de Rovers, hun regel en leven onder malkander, nevens verscheyde Roverijen aen de Spanjaerden gepleeght.

Het Derde 't verbranden van de Stadt *Panama*, door d'Engelsche en Franse Rovers gedaen, nevens hetgeen de Schrijver op sijn Reys voorgevallen is.

Hier achter is bygevoeght, Een korte verhandeling van de Macht en Rijkdommen, die de Koninck van Spanje, Karel de Tweede, in America heeft, nevens desselfs Inkomsten en Regering aldaer. Als mede een Kort begriip van alle de voornaemste Plaetsen in het selve Gewest, onder Christen Potentaten behoorende.

Beschreven door A. O. Exquemelin. Die self alle dese Roverijen, door noodt, bygewoont heeft. Met schoone Figuren, Kaerten, en Conterfeytsels, alle na 't leven geteekent, versien.

'tAmsterdam. By Jan ten Hoorn, Boeckverkoper, over 't Oude Heeren Logement. Anno 1678.

De titel van de herdruk is:

De Americaensche Zee-Roovers door A. O. Exquemelin naar de eerste uitgave van 1678, met een inleiding door Constant van Wessem en illustraties van Francis André. „De Sikkel”, Antwerpen. MCMXXXI. „De Spieghele”, Amsterdam. Groot 8°, XII + 270 p. met talrijke illustraties.

De Korte verhandeling van de Macht, etc. is in dezen herdruk weggelaten.

In de voorrede van v. Wessem worden eenige herdrukken en vertalingen aangegeven. Steeds wordt ondersteld, dat Exquemelin een pseudoniem is en dat het boek geschreven is door Hendrik Smeeks, Nederlander, wiens leven goed bekend is, maar waaraan 4 jaren ontbreken, welke vier jaren precies door Exquemelin's avonturen gevuld worden. Daar Smeeks zich daarna als chirurgijn in Zwolle vestigde, zou hij niet bekend hebben willen maken, dat hij eenige jaren zee-

roover was en zou hij daarom zijn zeerooversboek onder pseudoniem hebben uitgegeven door omzetting en kleine letterveranderingen van zijn werkelijken naam.

Smeeks is ook de autor van het boek over het land „Krinke Kesmes” (eveneens een omzetting van Hendrik Smeeks). Dit boek, het prototype van Daniel Defoe's Robinson Crusoe, verscheen bij den zoon van Jan ten Hoorn. „De beschrijvinge van het Magtig Koninkrijk Krinke Kesmes” 1708 bij Nicolaas ten Hoorn, Amsterdam.

Smeeks kreeg zijn opleiding als scheepschirurgijn op de compagnieschepen zelf, en diende bij de Zeeroovers ook als scheepschirurgijn.

Al deze onderstellingen dat Smeeks en Exquemelin een en dezelfde persoon zouden zijn, waarvan v. Wesseme een resumé geeft, worden echter te niet gedaan door de nasporingen van L. C. Vrijman, die vond, dat Exquemelin wel degelijk als chirurg te Amsterdam in het chirurgijngilde ingeschreven is, na aldaar in 1679 zijn laatste examen afgelegd te hebben (Zie Tijdschrift voor Geschiedenis, April 1932, bldz. 125—128). Ook heeft Vrijman de resultaten van zijn archiefstudie neergelegd in het relaas van Jan Erasmus Reyning's exploit in de West, door hem naar het oorspronkelijk reisverhaal verteld.

Dit oorspronkelijke verhaal, neergeschreven door Reyning's vriend D. van der Sterre, de Curaçao'sche dokter, was echter zoo wonderlijk van taal, dat een eenvoudige herdruk even onleesbaar zou zijn geworden als de oertekst en even spoedig in het vergeetboek zou geraken, als dit met het oude verhaal het geval is geweest.

Deze nieuwe uitgaaf bevat een reproductie van het oorspronkelijke titelblad: „Zeer Aanmerkelijke Reysen Gedaan door Jan Erasmus Reining, Meest in de West-Indien en ook in veel andere deelen des Werelds, &c. Waer in Kortelijk verhandelt wert hetgeen hem van zijn kintsche jaren avontuurlyk ter Zee en te Land tot zijn 40ste Jaer is voorgevallen soo tegens de Wilden als voor en tegens de Spanjaarden en voor en tegens de Engelschen, Franse, Portugese en meer andere Natiën: Groote Hongers nood, schrikkelijke Elende, perykelen zijns levens, stoute actien, kloekmoedige uitvoeringen en victorieuze verrigtinge; Samengesteld door D. van der Sterre, Med. Doct. op Curacao. Met figuren. t' Amsterdam, By Jan ten Hoorn, Boekverkooper over 't Oude Heere-Logement in den History-Schryver. 1691”.

De uitgaaf van Vrijman draagt den titel:

Dr. David van der Sterre. Zeer aenmerkelijke Reysen gedaan door Jan Erasmus Reining, bewerkt door L. C. Vrijman. 1937. Amsterdam. P. N. van Kampen & Zoon N.V.

Voor de entomologie heeft Reyning's verhaal overigens geen belang. Alleen hielp het mij de bibliographie van Exquemelin, voor zooverre ik die uit Van Wesseme's voorrede putte, iets te completeren. Verder bevat het reproducties van verscheidene platen uit de Nederlandsche, Engelsche, Fransche en Spaansche edities van Exquemelin's boek en, zooals ik reeds aanduidde, het bewijs wie Exquemelin was. De reproductie van Exquemelin's inschrijving in het Amsterdamsche chirurgijn's gilde staat er nl. in met de verklaring er van, welke laatste aldus luidt:

„Mr. Alexander Olivier Exquemelin van Honfleur heeft op den 26 October, 1679 syn laeste Examen en 't Gilde syn gerechtighyt betaelt. Als praelector, deken proefmeester en overluyden waren Praelector Ruysch, Pieter Muysen, Isaac Hartman, Allardus Cyprianus, Govert Bidlo, Jan Geuserding, Gerrit Vergul”.

Het zijn niet de slechtste chirurgen, die Exquemelin's bekwaamheid in het vak beoordeelden.

Exquemelin schaamde zich dus blijkbaar in het geheel niet, dat

onder zijn werkelijken naam een jaar te voren zijn zeeroovers avonturen gepubliceerd waren. Het blijkt tevens, dat hij van oorsprong Franschman, uit Normandië afkomstig was. Zijn jeugd moet hij echter reeds in Nederland doorgebracht hebben, gelijk duidelijk blijkt uit de vergelijkingen die hij maakt van de West-Indische landschappen en de Hollandsche.

Het wordt echter tijd over te gaan tot zijn natuurhistorische mededeelingen, waarvan ik alleen de entomologische behandel. Voor hij aan de eigenlijke zeerooverijen begint, behandelt hij de natuurlijke gesteldheid van het kleine eiland Tortuga op de Noord-Westkust van San Domingo, maar het is vooral het grootere eiland, toentertijd Hispaniola geheeten, dat zijn belangstelling heeft. Met de namen springt hij nogal vrijmoedig om, zoo noemt hij het nu eens Espagniola dan weer Espagnola enz. In het vierde hoofdstuk „Van de vruchten, boomen, en gedierten, die op het eyland Espagnola gevonden worden”, wordt na de gewassen iets van de dieren vermeld. Schildpadden, kaaimannen, ingevoerde stieren en varkens worden behandeld en dan op bldz. 30—32 eenige insecten.

Hij kent drie soorten muggen: 1e Musquitos = Masquitos (sp.) = Maringuins (Fr.) gelijkend op onze gewone steekmuggen, 2e kleine van zand (korrel) grootte, 3e kleine als mosterzaad Calarodes (sp.) = Rogados (Fr.). Alleen de laatste zijn dagdieren, de andere zijn 's avonds en (of) 's ochtends lastig.

Dan volgt de „Kever Worm”, die voor aan het hoofd twee lichtende stippeltjes heeft: roscas de Fulgo (sp). Hiermede worden blijkbaar de bekende Elateriden, de Cucujos bedoeld.

Vervolgens „Daer zijn oock veel van die vliegen die men noemt „Krekels, als 'er ymandt voorby passeert schreeuwen sy tot sy borsten”. Vermoedelijk is dit wat hij hoorde van anderen en geen eigen waarneming en heeft hij de Zing-cicaden op het oog, al zwijgen deze gewoonlijk even hard bij storing als de werkelijke krekels.

Dan kent hij zeer schadelijke rupsen in de tabak, die geheele oogsten te niet kunnen doen.

Tenslotte worden „duysent bienen (Scolopendria)” genoemd, Schorpioenen en spinnen, waarvan de grootste zeer ruig zijn van eigrootte. Deze bijten wel, maar geen van alle zijn ze werkelijk gevaarlijk, ook de slangen van het eiland zijn niet giftig.

Bij een rooftocht, waarbij de schepen aan de kust van Honduras terecht komen, worden bij de rivier van Guatimalle (= Guatemala) de schepen gekalefaterd met aangespoeld pik, dat aangelengd wordt met traan van haaien. Over dit pik schrijft hij op bldz. 118—119:

„Dit pick is niet gelyck als het skeepspick dat wy hier gebreycken, maer het is seecker zeeschuym, 't geen de Natuurkenders Bitumen noemen: mijn oordeel is dat het komt door 't wasch, 't geen door storm en onweder in de zee geworpen en aldaer aen de strandt ghespoelt wordt, want het is met zand gemengt, ende het heeft een reuck als swarte Amber de Gris, die uyt het Oosten komt. Dese gewesten door zijn oock groote quantiteyt van Byen, die hooning in het bosch aen de boomen maecken, en het gebeurt dickwils, dat door groote storm het wasch met de hooning die aen de boom hangt, t'zeewaert ingedreeven wordt. Sommige Naturalisten willen dat uyt dese hooning ende wasch een seder afscheydinge komt door het water, van welcke afscheydinge het Amber de Gris gemaeckt werdt: dit is seer licht te gelooven; want wanneer het Amber de Gris gevonden werd, is het noch weeck, ende ruyckt na het wasch.”

Tenslotte vindt men op bldz. 163 iets over het eiland Ruba (= Aruba) bij Curaçao:

„daer zijn oock veel Ratelslanghen, en Spinnkoppen die seer fenynigh zijn; wanneer dat 'er ymandt van dese ondierten gebeeten is, werd hy

in een hanghmat vastgebonden, en blijft daer vier en twintig uren sonder eeten en drincken in leggen. d'Inwoonders geven voor, wanneer yemand van dese beesten gebeten wordt, dat hij sich onthouden moet van drincken, of anders sterven moet."

Hier is blijkbaar sprake van de Oranje spin van Curaçao (*Lathrodectus curaçaviensis* Müll.), waarover A. W. H. v. Hasselt verscheidene mededeelingen deed, zoo in de Verslagen van de Nederl. Entomol. Ver. als in het Tijdschrift v. Entomologie zelf.

Nu volgt nog de bibliographie van Exquemelin's boek, waarvan ik gaarne toegeef, dat zij zeer fragmentarisch is en incompleet. Den titel van het oorspronkelijke werk en van den herdruk van Van Wesselm vindt men boven in den tekst.

De 2e en 3e Hollandsche herdruk verscheen bij Nicolaas ten Hoorn te Amsterdam.

In 1700 verscheen een anonieme herdruk, eveneens bij Nicolaas ten Hoorn met allerlei bijvoegsels, ontleend aan de bijvoegsels van den Engelschen herdruk van 1699: „Historie der Boecaniers of Vrijbuiters van America”.

Behalve de anonieme edities verschenen de buitenlandsche veelal onder verbasterde of totaal andere namen, zelfs bv. de Spaansche vertaling, nog wel bij Jan ten Hoorn gedrukt en niet te Colonia Agrippina (Keulen) bij L. Struickman, zooals beweerd werd.

Spaansch: Don Antonio Freyre „Piratas de la America” Jan ten Hoorn, Amsterdam 1681.

Duitsch: A. O. Nürnberg Americanische Seeräuber von A. O. Nürnberg, 1679.

Engelsch: J. Exquemeling „Bucaneers of America by John Exquemelin”. Eerste druk 1684. Herdruk 1695 met vele toevoegingen. Idem 1699 omgewerkt enz.

Fransch: Al. Olivier Oexmelin. Histoire des aventuriers, des filibustiers et des boucaniers d'Amérique par Alexander Olivier Oexmelin. 1686.

Talrijke herdrukken, o.a.

1744. Trévoux-editie in 4 deelen (waarin ook Johnson's Pirates Anglais”).

1920. Laatste Fransche herdruk in de Editions de la Sirène.

Nunspeet, Dec. 1944.

Zes voor de Nederlandsche Fauna nieuwe *Coleoptera* uit Zeeland

door

P. J. BRAKMAN.

Bembidion tenellum Er.

In 1946 kwam deze soort op drie verschillende niet-geïnuundeerd geweest zijnde plaatsen op Walcheren plotseling voor den dag: 2 exx. Oostkapelle, 30.III.1946; 2 exx. Nieuw en St. Joosland, 13.IV.1946; 6 exx. Arnemuiden, 6.VII.1946 en 8 exx. Arnemuiden 3.VIII.1946. Daar op de bovengenoemde plaatsen gedurende een reeks van minstens acht achtereenvolgende jaren verzameld werd, is het niet aan te nemen, dat de soort al die jaren over het hoofd werd gezien, doch moet aan een plotseling optreden worden gedacht, welk verschijnsel bij Carabiden bekend is. De twijfel omtrent het voorkomen in ons land van deze soort, geuit door Everts (3) en Klynstra (8) is dus ongegrond gebleken. Haar verspreidingsgebied is zeer groot: Europa, West-Siberië, Voor-Azië, bij voorkeur op zouthoudende plaatsen.